

Források a magyar görögkatolikusok történetéhez, 1. 1778–1905. Közreadják: Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2014. (Collectanea Athanasiana, II/4/1.) 605 old.

Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Az egri egyházmegye területén szolgáló görögkatolikus papok 1741. évi javadalom összeírása. Közreadják: Véghseő Tamás – Terdik Szilveszter – Simon Katalin. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2014. (Collectanea Athanasiana, II/5.) 573 old.

A nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola „Görögkatolikus Örökség” kutatócsoportja az elmúlt hat évben jelentősen kivette a részét a megélnkülő magyarországi egyháztörténeti kutatásokból. OTKA-projektjük célja görögkatolikus egyház- és művészettörténeti források közreadása és feldolgozása, adattárak (történeti névtár és sematizmus) kiadása, valamint digitalizált adatbázisok készítése. Ennek keretében hozták létre honlapjukat (www.byzantinohungarica.hu), azon belül a Hodinka Antalról elnevezett digitális könyvtárat, és digitalizálták többek között a munkácsi, a hajdúdorogi, az eperjesi és a nagyváradai görögkatolikus püspökségek régi névtárait. Szintén a kutatócsoport munkája az immár 13 kötetes Collectanea Athanasiana kiadványsorozat, amelynek második, forráskiadványokkal foglalkozó sorozatában jelent meg a fent nevezett két kötet.

Az első munka egy többkötetes gyűjtemény első kötete, amelyben Véghseő Tamás kutatócsoport-vezető és Katkó Márton Áron hazai és külföldi levéltárakból és könyvtárakból gyűjtött tekintélyes forrásbázist ad közre, hogy megismerjük a magyar görögkatolikusok 19. századi és 20. század eleji viszontagságos történetét. A közölt forrásanyag nagyon vegyes, többek között könyvajánlást (4. sz. irat), prédikációt (3. sz.), újságcikkeket (pl.: 16, 18-22, 69, 129-130, 146-148, 175. sz.), statisztikai forrásokat (237a, 243-244. sz.), országgyűlési jegyzőkönyvrészleteket is tartalmaz a hagyományos szálas iratokon kívül. Mivel a szerkesztők törekvése az volt, hogy a görögkatolikus mozgalom történetéhez minden jelentős hivatalos dokumentumot összegyűjtsenek, ezért szép számban kerültek közlésre már kiadott, de esetleg nehezen hozzáférhető iratok is. Ezeket azonban, néhány kivételtől eltekintve, mindig összevetették az eredeti iratokkal, eltérések esetén pedig ellátták kritikai megjegyzésekkel (pl.: 27-28. sz.). A szövegközlés módja a betűhűség volt, a szövegvariánsokat lábjegyzetben közölték, az idegen nyelvű források elé pedig rövid regesztákat illesztettek. Bár a magyar görögkatolikusok mozgalma a magyar nyelv használatáért és az önálló egyházszerzetért az 1840-es évek országgyűléseivel vette kezdetét, a kiadók 1778-ban vették fel a fonalat, és beillesztettek néhány korábbi iratot (1-9. sz.), amelyek híven illusztrálták a magyar nyelv használatát és a hívek igényét ennek kiterjesztésére.

Az előszót Véghseő Tamás vázlatos összefoglalója követi a mozgalom 1905-ig terjedő történetéről. A szerző nem tartotta feladatának a részletes

feldolgozást, de így is megfelelő alapot nyújt az érdeklődőknek, mielőtt elkezdenék a forrásszövegek tanulmányozását. A tanulmány rávilágít azokra a kritikus pontokra, amelyekről egész forráscsoportok szólnak a kötetben. A teljesség igényétől eltekintve most csupán a következőket említenénk meg: az 1840-es évek országgyűlései és a liturgikus könyvek ügye (9–17. sz.), az identitásválságot bemutató iratok (például: 18., 28., 31. sz.), a hajdúdorogi külhelynökség felállítása (45–49. sz.), a római katolikus főpapság ellenvetései a magyar liturgikus nyelv és az újabb unitus püspökség létrehozása ellen (például: 47., 61–65. sz.), a millennium évének parlamenti vitái (77., 79–85., 88., 90–91., 105–106. sz.), a magyar nyelv liturgikus használatának vatikáni betiltása (107–110., 112. sz.), a sikeres római zárandoklat 1900-ban (184–189., 192–197. sz.), a magyar diplomácia 1903–1905. évi ún. Vatikán-akciója (213–222., 225–227a., 229–236., 241–242. sz.) és az Amerikába kivándorolt magyar görögkatolikusok ügye. (213., 216–221., 223. és 227a.) Közlésre került a budapesti parókia eddig kiadatlan alapítólevele (252. sz.). Az utolsó dokumentum (253. sz.) egy Ferenc Józsefhez intézett emlékirat, amely az előző évtizedek görögkatolikus egyházszerkezeti változásait összegezve rámutat a magyarajkú hívek súlyos helyzetére, s kéri öfelségét, hogy ha nem is lehet még elérni az önálló püspökséget Rómánál, legalább határkiigazításokkal javítsák a helyzetet. Ez a Klebelsberg Kunó miniszteri titkár által írt irat kiváló felvezető a sorozat következő kötetéhez, amely az 1914-ig keletkezett fontosabb forrásokat fogja közreadni. A kiadvány végén közlik a forrásokban szereplő fontosabb személyek rövid életrajzi adatait, majd a kötet használatát megkönnyítő névmutató következik.

Bármily kiváló azonban ez a gyűjtemény, néhány helyéhez észrevételt kell fűznünk. A 4. sz. dokumentumnál nem tüntettük fel, hogy az ajánlás címzettje Bacsinszky András püspök. Szerencsére ez a rejtély a bevezető tanulmány alapos újraolvasása során megoldódott. A 62. sz. irat esetében figyelemreméltó, hogy bár Zalka János győri püspök Trefort Ágoston miniszterhez intézett leveléről van szó, a közlés mégis a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban található másolat alapján készült. Az eredeti hollétéről bővebb tájékoztatást nem kapunk, annak elvileg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltárban kellene rejtőznie, de mivel az az anyag 1945-ben és 1956-ban is bombatalálatot kapott, nagy valószínűséggel megsemmisült. A levél fogalmazványa ugyanakkor megtalálható a Győri Egyházmegyei Levéltárban, benne néhány áthúzott mondattal, amelyek végül nem kerültek be a tisztázatba.¹ A 67. sz., vitatott keltezésű irat esetében célszerű lett volna megemlíteni, hogy maga a szöveg is támogatja az 1893/94. évi keltezést, ugyanis az 1843. évi országgyűlésre mint fél évszázaddal azelőttire utal, ami 1881-es keltezés esetén nem lenne igaz, arról nem is beszélve, hogy a 175. oldalon az író különbséget tesz az 1881. évi állapot és a jelen helyzet között. A 244b. sz. irat közlésétől, meglátásom szerint, jelenlegi formájában nyugodtan eltekinthettek volna, ugyanis az a szövegben említett melléklet nélkül eléggé semmitmondó. Néhány apróbb sajtóhiba is maradt a kötetben.

¹ Győri Egyházmegyei Levéltár, Győri Püspöki Levéltár. Egyházkormányzati iratsorozat. Nr. 974/1881.

A másik bemutatandó kötetben mindössze egyetlen, ám annál terjedelmesebb forrás közlésére vállalkoztak, az Esztergomi Primási Levéltár *Archivum ecclesiasticum vetus* nr. 2100/1-9. 1741-es jelzetű javadalom összeírására, amely csaknem 500, az egri püspökség joghatósága alá rendelt északkelet-magyarországi görögkatolikus parókia adatait és jövedelmét ismerteti.

A sokáig ismeretlen forrásra csak nemrégiben hívta fel a figyelmet Udvari István két 1999-es publikációjában. Az összeírás keletkezése az 1733-ban ismét felállított Lelkészpénztár működéséhez köthető, amelyet III. Károly hozott létre az alacsony javadalmú katolikus lelkészségek megélhetésének biztosítására. A felmérést a munkácsi görögkatolikus püspökség kánonjogi önállóságának hiányában (azt csak 1771-ben nyerte el) Erdődy Gábor Antal egri megyésfőpásztor készítette el, s a közreadók véleménye szerint utóda, a később esztergomi érsekké kinevezett Barkóczy Ferenc révén került mai őrzési helyére. Az egyes parókiák összeírása a következő sémára épült: parókia neve, az esetleges leányegyházak nevei, a templom szerkezete (kő vagy fa), állapota, felszereltsége, a parókiaépület jellemzése, a parókia jövedelemforrásai, a kegyúr és a tanító neve, illetve utóbbi javadalmazása. A településneveket a kiadók azonosították, valamint megadták jelenlegi (szlovák, ukrán illetve román) nevüket is. Az egyes településeknél lábjegyzetben közölték, hogy három másik, nyomtatásban már korábban megjelent lelkészség-összeírásban milyen néven szerepeltek.² Külön öröm, és az összehasonlítást nagyban megkönnyíti, hogy e három összeírás mindegyike digitalizált formában elérhető a kutatócsoport honlapján. Véleményem szerint azonban nem kellett volna eltekinteni az oldalszámok közlésétől.

A szerkesztői bevezetőt a szöveg átírását végző Simon Katalin latin-magyar szószedete, majd maga a forrásközlés követi. Az ezután következő összevont személy- és helynévmutatóban a keresést megkönnyítendő a kegyurak nevét kurzívvval, a lelkészekét kiskapitálissal emelték ki. A különböző névalakok közti keresztmutatózás helyett azt a kézenfekvő, és talán jobban is hasznosítható módszert alkalmazták, hogy a települések korabeli, valamint későbbi magyar, illetve külföldi neve mellett is megadták a megfelelő oldalszámot.

Mindenképp szót kell ejteni e forráskiadvány sokrétű hasznosításának lehetőségeiről. Nem csupán egyháztörténeti és népességtörténeti hozadékaik vannak, de a templomok leírása révén művészettörténeti, a jövedelmek közlése révén pedig gazdaságtörténeti adalékokkal is bír, nem is beszélve a helytörténetről, amelynek egyik megkerülhetetlen forráscsoportjába tartozik, ahová a katolikus püspökségek egyházlátogatási jegyzőkönyvei is. Ezért is jelentős, hogy a Szent Atanáz Főiskola kutatócsoportja vállalkozott ezeknek a nagy terjedelmű

² Ezek a következők: EMBER GYŐZŐ: A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1747. évi összeírása. In: Regnum. Egyháztörténeti évkönyv, 1944–1946. Bp., 1947. 95–116. p.; BENDÁSZ ISTVÁN – KOI ISTVÁN: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészségeinek 1792. évi katalógusa. Nyíregyháza, 1994.; UDVARI ISTVÁN: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. Nyíregyháza, 1990.

dokumentumoknak teljes szövegű publikálására, amely a kutatók nagy részét visszariasztaná. Egyháztörténeti szempontból különösen fontos, hogy olyan időszakban készültek, amikor még nem terjedtek el Magyarországon a nyomtatott egyházmegyei névtárak, legfeljebb kéziratos formában létezett ez a műfaj.³ A győri egyházmegye 1771-től, a kötet számára fontosabb Egerben 1806-tól, Munkácson pedig 1814-től adtak ki nyomtatott sematizmusokat. Az ezt megelőző időszakokra nézve pedig a most kiadott összeírásokból tudhatunk meg a legtöbbet az egyházmegyék belső szerkezetéről és papságáról, s ez teszi a jelen forráskiadványt egy majdan összeállítandó történeti papi adattár számára megkerülhetlenné.

Mindkét kötetről el lehet mondani, hogy kivitelezése igényes, borítóképe pedig igazán illik forráskiadvány mivoltához. A *Collectanea Athanasiana* forráskiadvány sorozata a fent ismertetett könyvekkel együtt ötkötetesre bővült, és remélhetőleg hamarosan további művekkel fog gazdagodni.

(ism.: *Csermelyi József*)

³ Ilyen kéziratos névtár jelent meg nemrégiben: *Az első esztergomi főegyházmegyei sematizmus, 1647*. Közreadja: Bojtos Anita. Bp., 2014. (*Magyar Herald*, 1. A katolikus megújulás forrásai.)